

Яценко Н. О.,

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології

Інституту української мови Національної академії наук України

ТЕРМІНИ «АКТ» ТА «АКЦІЯ» В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню термінів «акт» та «акція», засвідчених у загальнономовних і юридичних джерелах. Розглянуто особливості функціонування термінів у мові сучасних засобів масової інформації. Обґрунтовано доцільність їх уживання в сучасному юридичному дискурсі.

Ключові слова: акт, акція, словник, синоніми, засоби масової інформації.

Постановка проблеми. Суспільно-політична лексика як галузь мовознавчих досліджень на пострадянському просторі набуває особливої актуальності в контексті активного розвитку політичної комунікації. На сучасному етапі лексика та фразеологія офіційно-ділового стилю перебувають у стані усталення й уніфікації. Значною мірою проблеми політичної комунікації висвітлено в працях українських лінгвістів, зокрема Л. Струганець, Д. Мазурик, О. Стишова, Н. Кондратенко, Л. Тищенко, А. Нелюби. З огляду на те, що сучасний український політичний дискурс (особливо юридичний) потребує ретельного лінгвістичного аналізу з визначенням основних тенденцій його розвитку й функціонування, визначаємо актуальність проведеного дослідження.

Метою статті є розгляд питання функціонування двох українських термінів – «акт» та «акція», у вживанні яких спостерігаються непослідовності, що потребує детального аналізу. Щоб вивчити історію зазначених лексем в українській діловій мові, ми залучили до дослідження не лише сучасні тлумачні та перекладні словники, а й лексикографічні праці, які видавалися впродовж ХХ ст., а також сучасні засоби масової інформації.

Виклад основного матеріалу. Лексикографічні джерела, що стали матеріалом для дослідження, було поділено на чотири групи:

- 1) словники, видані впродовж 1917–1919 рр.;
- 2) словники доби українізації;
- 3) словники періоду русифікації;
- 4) сучасні словники.

На думку укладачів «Етимологічного словника української мови», слово *акція* як запозичення з латинської мови існувало в староукраїнській мові з ХVI ст. в значенні «дія». Термін «акція» як «цінний папір» запозичено з голландської мови, де воно в цьому значенні утворилося від лат. *aktio, -onis* як юридичного терміна зі значенням «скарга, претензія скаржника, право на участь», що розвинулося з основного значення «дія» [1, с. 59]. У цей період зафіксовано також термін *акт* у значенні «документ»; множинна форма *акта, акты* в староукраїнській мові – це «книги для запису документів», що походить від лат. *aktum* – «розпорядження, протокол» [1, с. 57]. З ХVII ст. староукраїнське *акть* відоме із семантикою «вчинок; театральна дія» [1, с. 57].

Якщо звертатися до більш ранніх словників, ніж досліджувані, а саме до «Словаря української мови» Б. Грінченка

та «Російсько-українського словаря» М. Уманця й А. Спілки, то маємо зазначити, що в першому з них лексема *акція* відсутня, слово *акт* подано із семантикою «дія» (у драматичному творі), «акт, документ» [2, с. 6]. У другому словнику лексемі *акція* перекладено як «спілка, товариство»; *акціонеръ* – як «спільник, товариш»; *акціонерная компанія*, наприклад: *Спілка двох годусь; Коли-б більше набрати спільників, то може і пішло-б діло* [3, с. 4]. Є. Желеховський і С. Недільський у «Малоруско-німецькому словарі» подають слова *акт* та *акція* з основним значенням «дія, вчинок», розмежовуючи *акт* як документ, та *акцію* – як акцію, пай [4, с. 3].

З початком періоду визвольних змагань у 1917 р., коли було розширено сферу функціонування української мови, виникли передумови для офіційно-ділової термінології. Укладачі перших пореволюційних словників ділової мови та правничої термінології, прагнучи задовольнити практичну потребу працівників управ і канцелярій, активно вдаються до пошуку та творення українських відповідників до російських лексем. До досліджуваного нами терміна *акть* «Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства» (1918 р.) подає відповідники *акт, умова, бумага*, а також запропоновано до російських словосполук такі: *актовая бумага – актовий папір; актовая книга для записи актовъ протеста векселей – книга запису запротестованих векселів; актовая книга недвижимых именій – актова книга на нерухоме майно, книга річевих умов; актовая пошлина – актова оплата* [5, с. 7]. Автори «Московсько-українського правничого словничка» (Київ, 1919 р.) засвідчують терміни *акт кріпосний, актовий папір, актова книга, актові оплати, акти урядові, акти писані* [6, с. 3]. Якщо в «Короткому московсько-українському словнику судівництва та діловодства» термін *акція* відсутній, то в цьому знаходимо словосполуки *акція, пай* (рос. *акция*); *акціонер, акційний товариш, спільник; акційне товариство, акційна спілка* [6, с. 3]. Це можна пояснити тим, що, обстоюючи принцип історичного романтизму в галузі термінотворення, уряди Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР, а з ними й лексикографи періоду визвольних змагань схилилися до відновлення термінології козацької держави ХVII ст.

У наступне десятиліття завдяки процесам українізації тривав бурхливий розвиток національної офіційно-ділової термінології. Так, «Практичний російсько-український правничий словник» М. Свободіна (Київ, 1925 р.) подає *акт* з українськими відповідниками *акт, дія, умова, бумага*; рос. *акция* – як *акція*, а також *актовий папір, акційне товариство* [7, с. 1, 2]. На сторінці 18 цього ж видання натрапляємо на нотаріальні вислови *актова книга, актова оплата, актовий папір; акт кріпосний, акт домашній, службовий, протизаконний* [7, с. 18]. Термін *акт* як *акт, лист, умова* засвідчив «Російсько-український словник правничої мови»

А. Кримського (Київ, 1926 р.), як і низку термінологічних словосполучень, а саме: *вкупний акт, акт викупу; акт громадянського, цивільного стану; хатній, домовий акт; акт на застава; акт на продаж; акт на позику; виборчий акт; міжнародний акт; нотаріальний акт; акт обвинувачення; акт дання вини (істор.); писаний акт; акт до примусового виконання; справжній (автентичний, корінний) акт, оригінал; акт протесту на вексель; дільчий, розподільчий акт; акти службові; акти стану; акт судового огляду; (лист) судовий; акт формальний; акт правний, юридичний; акт оказовий; актовий папір, гербовий папір; актова книга, спис(ок) актів; актова оплата, актове мито [8, с. 2]. У дослідженому словнику до лексеми *акція* наведено синонімічний ряд: *акція, вкладка, пай; документи, посвідчення на вкладку певної суми у спільний капітал*, а також засвідчено словосполучу *акція на пред'явника, на подавця* [8, с. 2].*

У період русифікації термінологічна робота в галузі офіційно-ділового мовлення була призупинена та відновилася лише наприкінці 50-х рр. минулого століття. За браком спеціальних лексикографічних праць ми звернулися до загальнонових перекладних словників, що виходили в цей час. Проаналізовані словники цього періоду подають *акт* як *дію, документ*; як *літ. і театр.* терміни *акт* [9, с. 3; 10, с. 10]. У «Російсько-українському словнику» (1970 р.) зафіксовано фразеологізми *акти громадянського стану* [10, с. 10], *акції чиї падають (знижуються), акції чиї підвищуються* [10, с. 11]. Слушною видається думка Л. Струганець, яка в монографії наголошує: «У другій половині ХХ ст. відбулося злиття семантичних компонентів омонімів *акція* «цінний папір, який свідчить про те, що його власник вніс певний пай у капіталістичне підприємство та має участь у справах і прибутках цього підприємства» та *акція* «книжн. Дія, діяльність, спрямовані на досягнення якої-небудь мети» [12, с. 32]. Наслідок цього процесу демонструє семантична структура полісемічного слова *акція*, відображена в «Словнику іншомовних слів» за редакцією Л. Пустовіт (2000 р.): «1) цінний папір, що засвідчує участь його власника в статутному фонді акціонерного товариства, де право на одержання прибутків у вигляді дивідендів, а також на участь в управлінні акціонерним товариством та розподіл майна при його ліквідації; 2) дія, спрямована на досягнення якоїсь мети (політична акція, дипломатична акція)» [11, с. 204].

Словники тлумачать слово *акт* таким чином: 1) окремих прояв якої-небудь діяльності; дія, подія, вчинок; 2) закінчена частина театральної вистави, драматичного твору; дія; 3) писаний указ, грамота, постанова державного, суспільного значення. Акти громадянського стану – записи спеціальними державними органами фактів народження, смерті, розлучення тощо; 4) *заст.* Урочисті збори в шкільних закладах у зв'язку із закінченням навчального року [12, с. 29; 13, с. 9; 14, с. 35; 15, с. 19–20]. Словники тлумачать слово *акція* таким чином: *книжн.* Дія, діяльність, спрямовані на досягнення якої-небудь мети [12, с. 32; 13, с. 10; 14, с. 35; 15, с. 20–21].

У «Практичному словнику синонімів української мови» С. Караванського (Київ, 2000 р.) на сторінці 13 знаходимо пару слів *акт* та *акція*. Відповідно, значення слова *акт* витлумачено як «дія, подія, вчинок, акція, процес, процедура», а *акція* – як «дія; (військ.) операція» [16, с. 13].

Сучасні словники ділової мови, правничої термінології подають *акт* як «дія», «документ», наприклад: *аварійний*

акт, законодавчий акт тощо [17, с. 10]; *акт списання, акт страховий* тощо [18, с. 24]; *акт* як «документ»: *адміністративний акт, акт державної експертизи, правовий акт, термін дії акта, рекламаційний акт* тощо [19, с. 14]; *законодавчі акти, акти громадянського стану* [20, с. 8]. Лексема *акція*, маючи також історичну традицію, останнім часом «обросла» новими значеннями, конотаціями, увійшла в стійкі словосполучення, наприклад: *акціонер* [21, с. 3], *банківські акції, акції пред'явника, акції падають (знижуються), акції підвищуються (ідуть угору, ростуть), акціонерне товариство, акціонерний капітал* [17, с. 11], *акція підвищеного попиту, акція іменна привілейована* тощо [18, с. 26], *контрольний пакет акцій, дивіденди по акціях, викуп акцій, випуск акцій* [20, с. 16].

Згідно з матеріалами «Юридичної енциклопедії» Ю. Шемшученка лексема *акт* стала одним із компонентів у системі словосполук, зокрема: *акт* відновлення української держави (політ. документ), *акт* диверсійний (вияв диверсії), *акт* документів ревізії (письмовий документ, що складається за результатами проведеної ревізії), *акт* застосування права (документ, що приймається уповноваженим компетентним органом держави після розгляду юридичної справи), *акт* застосування права (документ, що приймається уповноваженим компетентним органом держави після розгляду юридичної справи), *акт* на списання (документ), *акт* перевірки, *акт* приймання-здачі (документ) [22, с. 76], *акт* проголошення незалежної України 1991 (документ), *акт* про нещасний випадок на виробництві (офіційний документ), *акт* соборності УНР і ЗУНР (урочиста подія), *акт* судової експертизи (процесуальний документ), *акт* судово-психіатричної експертизи (процесуальний документ) [22, с. 78], *акт* терористичний (убивство), *акт* хрещення Русі-України (офіційне оголошення християнства державною релігією) [22, с. 79], *акт* юридичний (волевиявлення держави), *акти* Верховної Ради України (правові форми реалізації компетенції законодавчого органу), *акти* гродські та земські (документи) [22, с. 80], «*Акты*, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора и издания древних актов» (багатотомне видання документів), *акти* Конституційного Суду України (рішення і висновки найвищих конституційно-судових органів держави), «*Акты* Литовской метрики, Метрика Великого князівства Литовського (Литовська метрика) (архів державної канцелярії Великого князівства Литовського) [23, с. 619], «*Акты* Литовско-русского государства» (збірник документів) [22, с. 81], *акти* органів виконавчої влади (юридична форма рішень органів виконавчої влади) [22, с. 82], *акти* органів та посадових осіб місцевого самоврядування (нормативні та інші документи), *акти* про народне представництво (правові документи), *акти* слідчі (передбачені кримінально-процесуальним законодавством форми фіксації рішень), *акти* судові (види юридичних документів), *акти* тлумачення (інтерпретаційні *акти*) (юридичні документи, що приймаються органами держави у межах їхніх повноважень і містять нормативні приписи [22, с. 85], «*Акты* Южной и Западной России» – «*Акты*, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею» (багатотомне видання документів) [22, с. 86], *акти* духовної влади (закони, укази, постанови та інші рішення церковного керівництва), *Акты* Західної Росії (збірник документів із суспільно-політичної та державно-правової історії України...) [22, с. 81].

У «Словнику термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України» слово *акт* найуживаніше в таких словосполученнях: *акт* незаконного втручання (протиправні дії), *акт* незаконного втручання в діяльність авіації (протиправні дії, пов'язані з посяганням на нормальну й безпечну діяльність авіації, що призвели до нещасних випадків із людьми), *акт* незаконного втручання в діяльність цивільної авіації (протиправні дії, пов'язані з посяганням на нормальну й безпечну діяльність авіації та авіаційних об'єктів, унаслідок яких сталися нещасні випадки з людьми, майнові збитки...), *акти* громадянського стану – засвідчені державою факти народження, смерті, одруження, розірвання шлюбу, встановлення батьківства, переміни прізвища, імені по батькові. Вони є юридичними фактами [24, с. 12].

У вищезазначених джерелах лексема *акція* супроводжує найзагальніше визначення «цінний папір» [24, с. 14; 22, с. 91].

Як засвідчують аналізовані текстові матеріали засобів масової інформації, термін *акція* сьогодні вживається в таких значеннях:

– «дія»: *Пацифікація* – це каральна репресивна **акція**, яку проводив польський уряд від 16 вересня до кінця листопада 1930 року на території трьох галицьких воєводств – Львівського, Тернопільського та Станіславського [25]; *Претензії* висувалися досить дивні: мовляв, мирна **акція** заважатиме проїзду громадського транспорту та «швидкої» [26]; *Запланована раніше мирна акція пам'яті відбудеться у заздалегідь встановлений час* [27]; *Виступаючи на мітингу на площі Республіки, лідер «Громадянського договору» закликав громадян розпочати сидячі акції протесту всередині державних установ, продовжувати акції громадянської непокорі* [28];

– «цінний папір»: *Головною її відмінністю є те, що державі належить контрольний пакет 50% + 1 акція компанії, а найбільшим приватним акціонером є група «Приват» (близько 42%), яка фактично контролює її роботу через менеджмент* [27];

– «розпродаж»: *Чарівне слово «розпродаж» або «акція» перед входом у будь-який магазин легко заманить перехожого всередину* [26]; *Чорна п'ятниця 2017 – це шанс наитовхнутися на великі знижки, вигідні акції й тотальні сейли* [27].

Лексема *акт* сучасні суспільно-політичні тексти констатують здебільшого із семантикою «документ», наприклад: *Має бути пакет законів, які дадуть змогу людині за чіткою, прозорою процедурою у найкоротший термін отримати державний акт на землю* [25]; *Досі жодному Вселенському патріархові не стало мужності скасувати горезвісний акт більш як 300-річної давнини* [29]; *Отже, по суті підзаконний нормативний акт розширює зміст норми закону, що з точки зору верховенства права є рідчю неприпустимою* [30]; *Адже кодифікований акт міститиме уніфікований термінологічно-понятійний апарат, єдиний для законодавства, що регламентує діяльність у конкретній галузі* [31].

Висновки. Таким чином, у сучасній юридичній практиці та в медійних засобах як юридичний термін (*документ*) функціонує лексема *акт*, натомість *акція* вживається в значенні «дія» або як термін економіки.

Література:

1. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / редкол.: О. Мельничук (гол. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1982. Т. 1: А – Г. 632 с.
2. Словарь української мови Бориса Грінченка: в 4 т. Репринтне видання, друк. за вид. 1907 р. К.: Довіра, УНВЦ «Рідна мова», 1997. Т. 1: А – Ж. 494 с.
3. Словарь російсько-український: в 2 т. / збір. і впоряди. М. Уманець та А. Спілка. Львів: Друкарня НТШ, 1893. Т. 1. 320 с.
4. Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар: у 2 т. Львів, 1886.
5. Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства. 2-ге вид., доп. Полтава: Полтавське українське правниче товариство, 1918. 126 с.
6. Леонтович В., Єфимов О. Московсько-український правничий словничок. К., 1919. 141 с.
7. Свободін М., Кохановський М. Практичний російсько-український правничий словник. К., 1925. 72 с.
8. Російсько-український словник правничої мови: понад 67 000 слів / гол. ред. А. Кримський. К., 1926. 322 с.
9. Російсько-український словник / гол. ред. М. Калинович. М., 1948. 880 с.
10. Російсько-український словник: у 3 т. К., 1970.
11. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль, 2002. 352 с.
12. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970. Т. 1. 799 с.
13. Російсько-український словник / І. Анніна та ін.; за ред. В. Жайворонка. К.: Абрис, 2003. 1424 с.
14. Сучасний словник іншомовних слів / уклад.: О. Скопненко, Т. Цимбалюк. К.: Довіра, 2006. 789 с.
15. Словник української мови / відп. ред. В. Жайворонка. К.: ВЦ «Просвіта», 2016. 1320 с.
16. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. К.: Українська книга, 2000. 480 с.
17. Коренга О. та ін. Російсько-український словник-довідник «Порадики ділової людини». К., 1995. 320 с.
18. Банькова Л., Корж О. Російсько-український словник сучасних банківських, фінансово-кредитних та комерційних термінів: близько 10 000 термінів. Х.: Основа, 1997. 256 с.
19. Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери: близько 85 тисяч слів / уклад. С. Єрмоленко та ін. К.: Довіра, 1998. 783 с.
20. Тараненко О., Брицин В. Російсько-український словник для ділових людей. К., 1992. 214 с.
21. Драюк В., Журавльов С. Російсько-український словник-довідник юридичних термінів. К., 1993. 240 с.
22. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. Шемшученка. К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 1. 672 с.
23. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. Шемшученка. К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2002. Т. 4. 720 с.
24. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / ред.-упор.: О. Богачова, К. Винокуров. К.: Оріяни, 1999. 502 с.
25. Газета «Дзеркало тижня», 2017.
26. Газета «Львівський експрес», 2017.
27. Газета «Україна молода», 2016.
28. Газета «Дзеркало тижня», 2018.
29. Газета «День», 2017.
30. Журнал «Віче», 2016.
31. Журнал «Віче», 2017.

Яценко Н. А. Термины «акт» и «акция» в юридической практике

Аннотация. Статья посвящена исследованию терминов «акт» и «акция», зафиксированных в общезыковых и юридических источниках. Рассмотрены особенности функционирования терминов в языке современных средств массовой информации. Обосновано целесообразность их употребления в современном юридическом дискурсе.

Ключевые слова: акт, акция, словарь, синонимы, средства массовой информации.

Yatsenko N. The “act” and “action” terms in the jural terminology

Summary. The article is devoted to the “act” and “action” terms, which are attested in the lexical and jural sources study. There functional peculiarities of these ones in the contemporary mass-media speech examined as well. Also the practicability of the “act” and “action” terms usage in the modern juridical practice are argued.

Key words: act, action, dictionary, synonymy, mass-media.